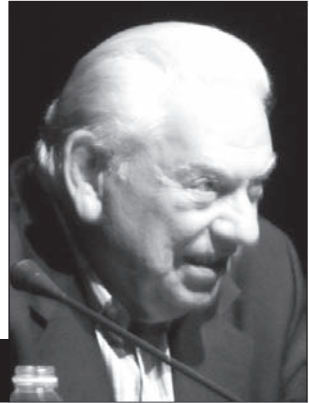

El primer manual escolar d'andorranitat

- 3 d'octubre del 2013 a les 20.00 h
- Sala d'actes de La Llacuna
Centre Cultural, Andorra la Vella

Pere Canturri i Montanya

Mestre, historiador, exministre de Cultura i exRaonador del ciutadà

▲ Currículum

És mestre historiador. Va néixer el 28 d'abril del 1935 a Fhasa, Encamp, on la seva mare hi feia de secretària del Sr. Würth i el pare hi feia de comptable. Vivien a la casa de l'altre costat del riu amb els Llop, els Castellet i els Bellera. Alguns estius els passà al Pas de la Casa, al refugi Calones, de la família de la mare.

Va exercir de mestre a Arinsal entre el 1956 i el 1959, contractat primer pel quart d'Arinsal i després per l'Estat espanyol. I el 1959 va entrar a l'administració pública del Consell General com a comptable.

L'any 1960 va descobrir el primer jaciment prehistòric d'Andorra, a la Balma de la Margineda, i va crear els Serveis d'Arqueologia del Consell General, dels quals va ser el director. Del 1960 al 1963 va ser el secretari de la Junta de Cultura i del 1963 al 1977, secretari del departament de Qüestions Socials. Entre el 1960 i el 1970 dirigí la construcció dels estands d'Andorra a Barcelona, Múrcia, Sevilla, Bordeus i Perpinyà, així com la reconstrucció del molí de Consuegra, a La Mancha.

El 1962, i a instàncies del síndic Julià Reig, es va fer càrrec de tirar endavant els campaments del M. I. Consell General seguint la filosofia del moviment escolta, dels Minyons de Muntanya, els Boy Scouts i els Eclaireurs de França. Varen ser els primers campaments mixtos i es van fer el primer i el segon any a l'Aldosa amb 50-60 nois i noies. En aquesta primera edició uns escoltes belgues van gestionar que poguessin entrar a l'escoltisme mundial al cap d'un any i després de fer la promesa dels Boy Scouts davant d'uns senyors vinguts d'Escòcia. El tercer any es van fer a Engolasters, després també a Ordino i Arinsal, on es van acabar, el 1972, amb uns 150 nois i noies, deu anys després d'iniciar-se.

Fins a l'any 1975 va fer diversos cursos d'història per la UNED.

Entre el 1977 i el 1985 va treballar per Patrimoni Artístic Nacional fent recerca sobre la prehistòria i l'edat mitjana d'Andorra.

Ha participat en el descobriment dels gravats prehistòrics de la Roca de les Bruixes de Prats (1962), del Solà del Pui a la Massana (1963) i dels de Montalari (1966), de les pintures romàniques de la Cortinada (1968) i Nagol (1981), i ha dirigit la restauració dels monuments de Sant Andreu del Prat del campanar d'Arinsal (1971-72), de Sant Cerni de Nagol (1977-78), de Sant Romà de les Bons (1978-79), de Sant Vicenç d'Enclar (1979-82), de Sant Martí de Nagol (1981-83), de la Casa d'Areny-Plandolit, a més de ser director del museu (1985-94), i de la Farga Rossell i els meners de Ransol (1997).

Té publicats els llibres *La consòrcia d'Andorra la Vella* (1977, 1989), *Monedes trobades a Andorra, usades entre els segles XII i XIX* (1981), *El Fener, història d'un poble desaparegut* (1989), *Fires, mercats i encants d'Andorra* (1989), *Els palomers i palomeres* (1991), *Sants de la nostra devoció* (1993), *Els noms de casa* (1994) i *El misteri de les anelles i argolles* (1995). De llibres amb altres autors destaquen *Andorra, el meu país*, en què va participar en la redacció inicial dels textos amb A. Aristot, A. Puigoriol i J. M. Bruguera –en va fer la correcció final A. Puigoriol (1963)– i *La moneda a Andorra* (1991).

Ha realitzat il·lustracions als llibres *Andorra, el meu país* (1963), *La cuina de casa meva* (1985) i *La font de l'encantada* (1993).

Ha publicat, entre d'altres, els articles “Els gravats rupestres andorrans”, a l'*International Newsletter on Rock art INORA* (1963); “Els gravats rupestres esquemàtics de les Valls d'Andorra”, al VII Congrés Internacional de Estudios Pirenaicos de Jaca (1974); “Els gravats prehistòrics de les Valls d'Andorra”, al 1r Congrés internacional de gravats rupestres i minerals de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, el 1992, i “Els gravats de les Valls d'Andorra” a *GRAFITIS, 6.000 anys de llenguatge marginal* (1999). Així com articles als *Quaderns d'Estudis Andorrans* (1978, 1979, 1980, 2008), al *Butlletí del Comitè de Ciències Històriques* (1986), als *Fulls de bibliografia* (2000, 2001, 2003, 2004, 2007, 2008) i als *Papers de recerca històrica* (2009).

Ha pronunciat conferències per a la Societat Andorrana de Ciències, l'Institut d'Estudis Andorrans, l'Institut des Hautes Études de Bèlgica, el Centre d'Estudis Catalans de la Sorbona, l'Institut d'Estudis Catalans, el Centre de la Cultura Catalana i Velles Cases Andorranes, entre d'altres.

És membre de l'Académie du Languedoc (1983) i ha estat membre de la Comissió Nacional Andorrana per la Unesco, del consell assessor de Patrimoni Cultural d'Andorra, del patronat de la Fundació CaixaBank, soci d'honor del Centre de la Cultura Catalana i premi Àgora Cultural del Principat d'Andorra (2010).

Ha estat conseller del comú d'Andorra la Vella (1980-88), ministre d'Afers Socials i Cultura del Govern (1994-97), ministre de Cultura (1997-98) i finalment, raonador del ciutadà (2004-11).

En un article a *El Periòdic d'Andorra* del 18 de juny de 2013, Antoni Pol deia: “Enguany fa 50 anys de l'aparició del llibre *Andorra, el meu país*, quelcom més que un manual escolar andorrà o de formació bàsica andorrana. I no només perquè també va ser utilitzat pels adults nacionals que volien relligar-se al seu país accedint a coneixements bàsics que no havien pogut abans gaudir, o pels adults residents no andorrans que volien de manera ràpida i senzilla conèixer millor el país d'acollida que havien decidit també fer-se seu. Sinó perquè va omplir un buit i va ser el primer que de manera simple, esquemàtica i fragmentada presentava el contingut bàsic de l'andorranitat.”

El llibre *Andorra, el meu país* s'anunciava com una obra destinada a les escoles d'Andorra, editada per la Junta de Cultura del Consell General de les Valls. La iniciativa i la direcció van anar a càrrec del llavors conseller secretari de la Junta de Cultura, Antoni Aristot i Gomà.

La inquietud pels temes d'Andorra del Sr. Aristot des dels inicis de la nostra coneixença, seguida de franca amistat tant personal com pel meu càrrec com a funcionari secretari de la Junta de Cultura, va ser compartida des del primer moment. El Sr. Aristot i jo teníem també un punt en comú. Tots dos havíem cursat els estudis de magisteri i ens havíem dedicat algun temps a l'ensenyament. En les llargues converses que vam mantenir li havia manifestat la problemàtica que per a mi existia quant al desconeixement que els andorrans tenien del seu país. Reflexions que vam compartir i accions que jo duia a terme amb el seu encoratjament: els campaments d'estiu del Consell General per als joves andorrans, les recerques arqueològiques i la salvaguarda del nostre patrimoni artístic. Tot això aportaria la meua participació en la gestió d'*Andorra, el meu país*.

Ara bé, com havien nascut i crescut les inquietuds que em farien participar en la iniciativa d'Antoni Aristot com a funcionari i com a persona? La història venia de lluny, però en citaré uns exemples.

Quan jo era petit, a l'escola de Sant Julià, anàvem al matí a l'ensenyament espanyol i a la tarda al francès. Que jo recordi, això sols es feia a Sant Julià. La idea d'adquirir simultàniament les dues ensenyances semblava que era bona.

Evidentment, una de les matèries que s'ensenyaven era la història. Sempre més he recordat que a l'escola francesa una de les primeres lliçons començava dient: “Nos ancêtres les Gaullois...” A l'escola espanyola apreníem que qui ens havia alliberat dels moros era Don Pelayo.

Anys més tard, quan vaig exercir de mestre a Arinsal, l'enciclopèdia que ens servia de text deia a les primeres lliçons: “Mi patria es España, mi bandera rojigualda y mi escudo...” Em vaig veure incapaç de donar a aquells petits andorrans d'Arinsal aquelles lliçons. Per tant, i com a precedent dels textos que més tard figurarien a la introducció d'*Andorra, el meu país*, els vaig explicar que la seva pàtria era Andorra i com era la seva bandera i el seu escut, que van copiar amb il·lusió del que jo vaig dibuixar a la pissarra.

Igualment, i com a complement de les gestes dels gals de Vercingetòrix o dels primers conqueridors asturians podíem posar, com al llibre de què parlem, les heroïcitats dels nostres andosins en oposar-se al pas de l'exèrcit cartaginès d'Anníbal o l'alliberament dels alarbs pel nostre pare Carlemany.

Quan s'ha escaigut de comentar el que he exposat anteriorment, algú ha volgut interpretar-ho com una crítica o una queixa envers els col·legis espanyols o francesos de les Valls. De cap manera. És solament una constatació, com ho és que a la meva generació ningú no ens ensenyava a escriure i llegir en català.

Cada país aplicava a l'escola el seu programa i ningú no ho qüestionava. Però gràcies a l'ensenyament que ens proporcionaven França i Espanya vam adquirir uns coneixements i una cultura bàsica en l'estadi de primera ensenyança. I tampoc no puc oblidar que, gràcies a les beques que ens donaven, jo mateix, entre d'altres, vam tenir l'oportunitat de cursar estudis superiors als països veïns.

Després de les meves etapes de mestre, altres circumstàncies em dugueren a entrar com a funcionari al Consell General. Primer als serveis de comptadoria i després a la Junta de Cultura, que amb el temps esdevingué Departament de Qüestions Socials.

Tanmateix, no podia oblidar la meva vocació de mestre i les meves inquietuds, que més tard compartiria en l'elaboració d'*Andorra, el meu país*. Això m'impulsà a fer una súplica o sol·licitud al Consell General en què exposava unes reflexions que, tot i que alguns amics consideraven desgavellades, en realitat a l'hora de la veritat van tenir una acollida entusiasta.

El contingut de la meva sol·licitud era el següent:

"El sotasignat Pere Canturri Montanya, major d'edat, casat, de nacionalitat andorrana, mestre, batxiller i comptable del M. I. Consell General, resident en aquesta vila.

Exposa: Que essent cada dia més les coses antigues que es perden d'Andorra, ja per abandono, per modernització o per passar fora de les nostres fronteres, com deu ésser el cas del desenterrat en el Castell de Sant Vicenç, seria del tot necessària la formació d'un departament, sota la direcció de la Molt I. J. de Cultura i depenent d'aquest Molt I. Consell, que vetllés per la conservació, restauració i recull d'aquestes riqueses que deuran formar part, després, del Museu de les nostres Valls. Aquest treball crec que hem de ser els mateixos andorrans que l'hem de portar a cap, ja que ningú ho farà amb les ganes i amb l'amor que ho farem nosaltres en tractar-se de la història i l'ànima de la nostra Pàtria.

Això portaria en si al mateix temps un foment per al turisme, que podria conèixer i admirar millor el nostre país, no veient en ell solament les mostres del modernisme importat, a vegades de pèssim malt gust, si no guardant i protegint el que és el caràcter i l'essència dels nostres avantpassats. Portaria també, cosa més important encara, uns estudis i un reforç a les nostres tradicions, demostrant als països que ens visiten que no solament Andorra es preocupa dels interessos econòmics sinó també dels interessos culturals.

El pla per portar a terme aquesta tasca es podria dividir en dues parts: primera, estudi i recull de la història, geografia, tradició i art d'Andorra, i, la segona, pedagògica, ensenyança de lo estudiat i formació del caràcter i l'ànima andorrana.

El primer punt es posaria en pràctica amb la formació d'un Centre d'Estudis Andorrans, en el qual prendria part la joventut andorrana havent cursat estudis en les nacions veïnes.

Aquest centre d'estudis estaria dividit en les seccions necessàries, tenint al cap de cada una d'elles la persona que es cregués més indicada i que fos també la més dinàmica per dur a terme el seu treball. L'agrupació de tots els encarregats de seccions, junt amb un president d'aquest Centre d'Estudis, formarien la Junta de Museu Andorrà.

Aquesta Junta proposaria els treballs o estudis a executar a la M. I. Junta de Cultura, que seria la indicada, prèvia aprovació, de sotmetre-ho al M. I. Consell General.

Cada secció podria buscar després la persona que cregués més indicada fora del nostre Principat per assessorar-los o treballar junt amb ells, quan es trobessin obligats a fer-ho per manca de coneixements culturals o tècnics, i previ consentiment de la M. I. Junta de Cultura.

La propietat dels estudis o materials recollits seria del M. I. Consell, finançador dels mateixos, el qual els podria fer produir, ja sigui amb museus, exposicions, revistes, etc., per amortitzar les despeses que se li haguessin ocasionat.

Prèviament es confeccionarien uns estatuts detallats de la formació i marxa d'aquesta entitat.

La segona part, encara és de més importància per a Andorra.

Andorra és segurament l'únic país lliure al món on l'ensenyança primària, l'única existent, no es basa en cap coneixement del país. La llengua oficial no és oficial en les escoles, la geografia és la dels països veïns, i la història, la que porta tan fonament de patriotisme en ella, és forastera. Avui, quan qualsevol moviment filosòfic o polític procura arreu del món captar-se i instruir en les seves doctrines a la joventut, a Andorra els instruïm de cara als països veïns. No pretenc amb això criticar aquestes cultures i ensenyances, sols m'adono que si els que hem tingut generacions d'andorrans al nostre darrere i hem sentit pels nostres padrins les explicades del passat d'Andorra i coneixent-la l'hem estimat, els andorrans que no han gaudit d'aquests avantatges no podran estimar-la si no se'ls ensenya abans a conèixer-la.

La manera de portar a cap aquesta tasca seria aprofitar el temps de vacances escolars.

En elles es muntaria un campament en algun lloc d'Andorra i es donaria allí uns cursos de català, de geografia, història, lleis i costums del nostre país i a l'ensems una formació sana de cos i d'ànima a tota la joventut que volgués assistir-hi.

Crec que seria inclús des del punt de vista material una cosa interessant, ja que en l'època del turisme, quan tothom té tanta feina, tindrien els pares als seus fills en un lloc guardats i atesos, estudiant i aprenent.

El campament, l'organització del qual es detallaria en un reglament, portaria unes despeses de les quals participarien tots els estadants pagant una quantitat per la temporada que hi estiguessin.

Les classes serien donades pels components del Centre d'Estudis i pels assessors que es cregués convenient.

El campament no solament serviria de centre d'ensenyança sinó també de grup d'estudi i treball.

Els joves del mateix serien els més indicats per fer, en sortides organitzades, exploracions, excavacions, estudis del país, replantejos de fites frontereres o parroquials, embelliment de monuments, plantacions d'arbres, jardins, col·leccions botàniques, mineralògiques, zoològiques, etc.

Tot lo qual retornaria a favor del M. I. Consell o dels comuns i quarts pels desemborsaments efectuats.

Finalment crec que això portaria que els futurs andorrans gaudirien d'una cultura pròpia reforçada per la que adquiririen en les escoles de les nacions veïnes en el nostre Principat, coneixent i estudiant Andorra com la seva Pàtria i França i Espanya com les nacions amigues, Pàtria dels seus Coprínceps, i íntimament unides a la cultura andorrana.

Per tot lo qual,

Suplico: Que atès els títols que figuren en un principi, més el que posseeixo de professor de gimnàs i muntanyisme lliurat a Espanya, si aquest M. I. Consell creu que la meva persona pot servir per portar a realitat lo exposat, vulgui crear dit departament, i traslladar-me dels serveis que actualment estic prestant per dedicar-me com a empleat seu a la realització d'aquest treball per confeccionar ja els estatuts i les bases d'organització.

És gràcia que espera merèixer del recte procedir de V. M. I. Senyories, quina vida Déu guardi molts anys.

Andorra la Vella, 8 de juny de 1961.

L'endemà, el 9 de juny de 1961, el Consell General decretava: "Que passi la present demanda a la Junta de Cultura." Això s'esqueia força abans que participés a l'obra *Andorra, el meu país*. La Junta de Cultura accedí a la meva petició i amb el nou any se m'encarregava la redacció d'un exhaustiu estudi dels futurs campaments que tindrien lloc a l'estiu. Alhora m'integrava plenament com a secretari de la Junta de Cultura.

La planificació i el detall de tot el que feia referència als campaments ocupa uns quants fulls. La lectura no ve a tomb. Solament insistiré en la part introductòria, que referma la meva visió pedagògica de la qüestió:

"En tots els països es presenta en l'actualitat un gran problema: La joventut.

Andorra, encara que país petit, també es troba avui en un començament d'aquesta preocupació, ocasionada per la facilitat en què la nostra joventut puja. El benestar econòmic i la pau de què disfruten produeix una falta d'interès en crear-se sòlides posicions o en esforçar-se en els estudis, cosa que degenera en falta de fe i d'interès per tot.

Una de les idees més universalment acceptada i continuada avui en quasi tots els països és la creada per Baden-Powell, que consisteix en el contacte d'aquesta joventut agrupada de cara a la naturalesa.

Això porta que es creï:

Un sentit de col·lectivisme, molt necessari en el nostre país, individualista per excel·lència. Prova n'és la gran manca d'associacions culturals i esportives, o lo poc que han durat quan s'ha intentat la seva creació.

Una disciplina moral i material.

Un cos endurit per la lluita amb el camp.

Una moral sana i de mires grans, conseqüència de la lleialtat d'aquesta lluita i del Déu que es reflecteix en ella com a àrbitre conciliador.

Una major estima del país, perquè no s'estima el que no es coneix.

Un reforç de les nostres tradicions, ja que totes elles vénen del contacte amb la terra en què vivim.

L'època de vacances deixa lliures en les nostres Valls més de 700 nens en edat escolar, als quals s'han d'ajuntar un centenar de joves que cursen estudis d'ensenyança mitjana a Andorra o a l'estranger. Alguns d'ells treballen o ajuden a casa en aquesta temporada; altres s'empleen en els comerços del Principat, i molts d'ells vagabunden tot l'estiu pels carrers.

Entre aquests es troben generalment els més grans o els que amb poca feina en tenen prou per imitar o superar els cèlebres blousons noirs dels nostres països veïns. Encara potser no signifiquen un greu problema, de moment, però un espill de les conseqüències d'això és que el M. I. Consell doni unes beques per perfeccionament o aprenentatge d'oficis, i aquestes quedin sense aspirants, o bé que els pocs que surtin es deguin al lloable esforç i insistència de la M. I. Junta de Cultura per trobar-los.

Els que potser s'interessarien a col·laborar en moviments culturals, es troben que no n'existeixen d'adequats. A Andorra, a excepció de la Biblioteca de la Caixa de Pensions, no hi existeix res més des del punt de vista cultural.

No hi ha centres d'estudis, ni biblioteques de l'estat, museus, agrupacions de teatre, masses corals, etc., i els pocs esbarts que posseeix les Valls, tots sabem com costen de mantenir i conservar, tot i essent considerats com un dels atractius pels turistes.

Els pocs, doncs, que podrien tenir interès en aquestes qüestions, aviat han fet de perdre'l, i el canvien tranquil·lament pels bars, cotxes, cartes, etc.

Més greu és encara el problema de les noies, enfront d'aquests representants del sexe fort en petit. Aquestes que seran futures mares dels nous andorrans, creixen en un ambient perniciosos encara que una mica refrenades afortunadament per la seva condició femenina.”

Amb l'entrada d'Antoni Aristot com a conseller a la Junta de Cultura, totes les meves inquietuds van trobar el millor suport. Després d'algunes converses, el Sr. Aristot prenia la iniciativa d'impulsar la redacció d'un llibre de text destinat a les escoles d'Andorra amb la finalitat de donar a conèixer Andorra, el nostre país.

Antoni Aristot era un bon amic del matrimoni Puigoriol. Acabaven d'escriure un llibret titulat *Andorra turística*. Després serien els autors de dues obres més, *Els andorrans* i *Andorra*,

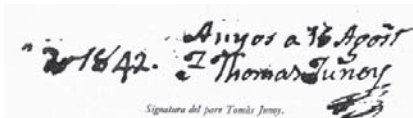

Figura 1. Signatura de Fra Tomàs Junoy

monuments i paisatges. Era necessari que algú posés en blanc i negre totes les idees i reflexions que s'havien anat covant sobre l'ensenyança d'Andorra. En un primer moment es pensà en l'Esteve Albert, però finalment el Sr. Aristot proposà que s'encarregués la redacció del text

als Puigoriol. Els esborranys foren llegits, rellegits, comentats i a voltes esmenats o complementats. Jo vaig intervenir directament en els textos que feien referència a la prehistòria: la balma de la Margineda, la protohistòria, els gravats de la Roca de les Bruixes, etc.

Les primeres clarícies històriques parlaven dels andosins citats per Polibi. Com a primers andorrans havien estat motiu d'una interessant conferència rebuda amb entusiasme que Esteve Albert havia pronunciat per primera vegada uns anys abans, durant els Cursos d'Extensió Cultural que a l'estiu se celebraven a la Casa de la Vall.

Andorra, el meu país donava també una primícia interessant. És la il·lustració de la lliçó 34. Per primera vegada es veia la signatura de Fra Tomàs Junoy junt amb la data manuscrita: "Anyós a 16 Agost de 1842." Feia poc que l'havia trobat. El seu interès era divers. Fra Tomàs Junoy, dominic de l'orde dels predicadors i últim superior del convent de Puigcerdà quan la crema i saqueig que va sofrir l'any 1835, s'havia exiliat a França. Des del país veí, i després de diferents peripècies a la frontera, va entrar a les Valls d'Andorra el 29 de setembre d'aquell any. Es quedaria a Andorra com a vicari d'Anyós fins a la seva mort, l'any 1860. L'any 1838 va publicar un assaig descriptiu i històric del país andorrà que constitueix la primera obra impresa sobre Andorra. Es titula *Relació sobre la Vall de Andorra escrita per R. F. T. J. Provicari de Anyós*.

Fins a l'any 1910 es desconeixia a qui corresponien aquestes inicials. Fou Ceferí Rocafort, viatger i escriptor pallarès, qui identificà aquestes inicials amb el Reverend Fra Tomàs Junoy. Fins a mitjan 1994 s'ignorava que existís un original manuscrit d'aquesta primera història d'Andorra escrita en català per Fra Tomàs. Per tant, la reproducció manuscrita i datada de la signatura que figura a la lliçó 34 d'*Andorra, el meu país* era tota una primícia.

La recuperació del manuscrit fou possible gràcies a l'aportació als arxius nacionals de casa Cremat d'Anyós. Havia estat guardat durant anys a les golfes d'aquesta casa pairal. El text no està signat, per tant aquesta signatura reproduïda a la lliçó 34 és l'única que es coneix de la seva estada a Andorra.

Moltes vegades es cometen involuntàriament omissions. No sé com va ser que tot i que la personalitat d'Esteve Albert era reconeguda en la lliçó dedicada a la literatura del segle xx, en la dedicada al Pessebre Vivent no se citava la seva autoria d'aquesta representació, ara quasi bé oblidada, que tant d'èxit va tenir a començament del anys 1960.

Dels canvis que ha viscut Andorra en aquests cinquanta anys, *Andorra, el meu país* n'és una bona mostra. Els més evidents són els que fan referència a les institucions, amb la promulgació de la Constitució. L'obra és ara un bon exemple per conèixer l'Andorra preconstitucional.

Repasant les lliçons es poden trobar també altres diferències que, tot i ser més anecdòtiques, ens porten mig segle enrere.

En parlar del clima podem llegir-hi que "el vent que per la seva variació constant, talment com

si estigués desorientat, bufa esporàdicament a la vall, i origina a l'estiu les fantàstiques, meravelloses, acompassades onades de les espigues en els camps de blat". Ara, cinquanta anys després, difícilment trobaríem un camp de blat.

En la mateixa lliçó es menciona el torb, aquest vent esfereïdor que arremolina la neu i fa perdre el sentit de l'orientació fins a no saber si puges o baixes dins aquell món de blancor. Temut per qui s'aventurava a la muntanya a l'hivern, amb mal temps era la causa de quedar-s'hi congelats. La

Figura 2. El Torb

il·lustració intenta transmetre la neu arrossegada pels forts remolins. Ara, tot i que a la muntanya continuen els mals hiverns, poques vegades he sentit parlar del torb.

Un text deia que hi havia a Andorra quatre nous nuclis habitats. El refugi d'Envalira, actualment desaparegut; el cap del port de Fra Miquel, que excepte amb les gasolineres no ha crescut; el Pas de la Casa, on hi havia mitja dotzena de barraques que sí que s'ha convertit en un nou poble, i el Serrat, llavors amb una casa habitada i un hotel, que darrerament és ja un nucli d'habitació rellevant.

La lliçó 61 està dedicada a l'Assemblea Magna, una institució desapareguda. Al resum del text llegim: "Quan se susciten qüestions d'importància excepcional per als interessos del país, el Consell General convoca l'Assemblea Magna, a la qual assisteixen, a més del Consell en ple, els Cònsols i tres o quatre contribuents andorrans de cada parròquia. La reunió té lloc a Casa de la Vall. Per les decisions preval el vot de la majoria." Aquesta institució tenia en el passat una importància cabdal. Com diu la lliçó, aquells anys es va reunir diverses vegades per afers greus per al país: els problemes de la radiodifusió i el contenciós amb la central elèctrica Fhasa, que comportaren enfrontaments amb els coprínceps i amenaces i restriccions pel pas a les fronteres. Fins i tot es va arribar a expedir passaports francesos als andorrans si volien accedir més fàcilment a aquell país o a imposar visats que dificultaven l'accés del turisme espanyol i el pas fronterer als andorrans. Ara, el temps n'ha esborrat molt el record.

La Constitució ha deixat en certa indefinició les entitats més elementals de l'organització andorrana: els quarts. La lliçó 67 en dona una informació interessant i completa, potser difícil de trobar en altres textos.

La lliçó 69 parla d'una altra institució ara en desús. Amb el títol potser una mica grandiloqüent de "La força armada" s'explica que, en casos extrems, el manteniment de l'ordre i altres tasques de socors corresponien al sometent. El formaven tots els homes útils de 16 a 60 anys. La lliçó 71, dedicada als càrrecs moderns, evidentment de fa cinquanta anys, cita la Junta de Cultura, que tenia a càrrec, diu, «Museu Etnogràfic i Folkloric, Campaments del Consell, Prehistòria». Un inici de museu va tenir lloc al cap de casa de la Casa de la Vall. En diverses vitrines vaig reunir els objectes i la documentació dispersa existent a l'edifici. En un altre lloc, i seguint un inventari dels anys 1880, vaig reproduir una de les habitacions on dormien els consellers amb materials procedents de diverses cases del país. Tinc alguna fotografia de les

vitrines del museu i de l'habitació. Més tard s'hi va afegir el museu filatèlic, que ja s'havia iniciat en les primeres vitrines de què he parlat. Les necessitats posteriors d'espai per a les activitats institucionals deixaren aquestes primícies sense continuïtat.

La secció de recerca arqueològica va donar importants resultats en prehistòria. El descobriment de la balma de la Margineda, les excavacions d'urgència a l'extens poblat del Cedre, les del Roc de l'Oral, els gravats del Roc de les Bruixes, entre d'altres, aportaren abundants materials i ens assabentaren del nostre passat llunyà. Amb ells vaig fer una gran exposició sobre prehistòria que es titulava *5.000 anys abans dels pareatges*, que hauria pogut ser el fonament d'una secció d'un museu que mai es va fer.

En la lliçó 87 es parla del santuari de Meritxell abans del seu incendi i de les llavors recents descobertes de les pintures i la Majestat de Sant Joan de Caselles. Un paràgraf de la lliçó 93 diu en referència al romànic: "És versemblant que encara restin pintures d'aquest període en algunes de les nostres esglésies, que s'aniran descobrint a mesura que es realitzi l'execució del programa de restauració de la Junta de Cultura." Aquesta suposició en poc temps es va confirmar amb la descoberta dels frescos de Sant Martí de la Cortinada i Sant Cerni de Nagol.

Sempre he tingut un especial interès per unes obres d'arquitectura civil que, en considerar-se menors, han arribat quasi bé a desaparèixer: els colomers. En vaig publicar un estudi titulat *Els colomers i palomeres andorrans*. La lliçó 90 fa referència als colomers i diu que en subsisteixen deu. En la meua publicació n'hi vaig afegir deu més. D'aquesta vintena ara no en queden ni mitja dotzena, i si algú no hi posa remei, d'aquí a poc temps sols seran història.

Es podrien fer encara molts comentaris a l'entorn de la petita obra *Andorra, el meu país*, però me'n queda un que no puc deixar.

La lliçó 95 està dedicada a la música. En un dels seus paràgrafs podem llegir: "En la seva estada a Andorra, un jesuïta, el pare Gasió, compongué el 1871 part d'una missa pastoril inspirada en temes de cançons populars nadalenques. La completaren després l'organista mossèn Comes i el canonge Dr. Josep Tapiés. S'interpretà la Nit de Nadal a l'església de Sant Esteve d'Andorra la Vella." He de dir s'interpretava. Era la que jo, des de petit fins als meus vint-i-cinc anys i escaig, havia sentit cada Missa del Gall.

A algú li devia semblar massa pobra, senzilla i insignificant, cosa de poble pagerol i il·lustrat comparada amb les grans obres dels eminents compositors, i de cop i volta es va canviar per la d'algun d'aquests grans mestres. Va saber greu a molta gent, però la nostra missa s'abandonà. Érem un país que creïem més modern, més civilitzat i sobretot més ric.

Jo, entre d'altres, vaig passar anys sense tornar a la Missa del Gall. Aquesta missa devia ser prou interessant, ja que sembla que el *Sanctus* es cantava a Montserrat. Seria possible recuperar-la?

A part de la participació en els textos, vaig tenir el privilegi de ser l'il·lustrador d'*Andorra, el meu país*. Vaig haver-ho de fer amb certa pressa, perquè l'encàrrec va sorgir cap al final del projecte. El Sr. Aristot coneixia la meua afició al dibuix i a la pintura i va ser ell qui em va suggerir que en fes les il·lustracions. La il·lució que em feia va fer que fos prou agosarat per acceptar l'encàrrec. Fa cinquanta anys tampoc no hi havia massa artistes al país. Es va decidir que, per una qüestió de pressupost, les il·lustracions serien en blanc i negre. Tampoc no puc

negar la satisfacció que més tard sentia en veure com els escolars reproduïen els meus dibuixos a les seves llibretes.

El més laboriós va ser representar el mapa d'Andorra en relleu. Fins llavors no s'havia fet i no seria fins uns quinze anys més tard que, per iniciativa d'un italià resident al Principat, Annibale Prenetti, es faria el primer mapa cartogràfic en relleu. Haver seguit moltes muntanyes andorranes m'ajudà força en el resultat.

També hi ha la il·lustració dels panys de l'Armari de les Sis Claus; hi falta el d'Escaldes, que encara no era parròquia.

De tots destacaria el de la lliçó 46, que fa referència a les forges. El dibuix que s'hi reproduceix és força fidel al que devia ser la farga Rossell quan funcionava a mitjan segle XIX. El mateix dibuix l'havia fet en gran format i acolorit. Les ruïnes de la farga Rossell sempre m'havien atret. El meu somni era reconstruir-la i fer-la funcionar. A partir d'aquest dibuix en feren una maqueta de mida considerable. Funcionava amb aigua corrent, com la real, i va tenir molt èxit. La vam portar a la Feria de Muestras Iberoamericana de Sevilla, on vam guanyar una medalla. Després a Barcelona, a la Fira de Mostres, i finalment a la Fira de la Indústria a París, al Grand Palais, on la va visitar l'esposa del nostre copríncep François Mitterrand. Però la meva il·lusió per la farga Rossell es va complir. Quan vaig ser ministre de Cultura la vam reconstruir i posar en funcionament, com en els seus millors temps.

L'Andorra, el meu país aporta tot el que ens ajuda a conèixer millor la nostra terra.

Dins l'apartat de «La tradició i el costum» ens parla dels aplecs, els encants, les festes majors, el ball de l'Óssa, les caramelles, les falles de Sant Joan, que per cert ara s'han tornat a recuperar amb molta il·lusió, el mai, la foguera de Nadal i la condació, les fires o la gastronomia andorranca. D'entre tot voldria destacar el que es diu de la gastronomia. Ara s'han introduït com a plats típics del país menjars que no eren tradicionals. Diu el llibre que tenim menjars excel·lents com les rostres amb mel i les truites de riu fregides o amb all i pebre. Ara es diuen *truites a l'andorrana* les cuites amb un tall de cansalada o pernil a dins i un ramet de romaní o farigola, però s'oblida que aquestes són les típiques truites de riu a la navarresa. Les costelles a la llosa. L'allioli de codony mig bullit mig escalivat. La coca masegada. El formatge de tupí que ara fan a tot arreu. El colistre. El brossat. Tots els productes de la matança del porc; crec que en pocs llocs n' existeix la varietat d'Andorra: la bringuera, la donja, la botifarra

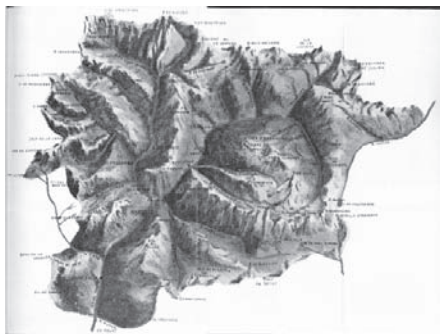

Figura 3. Mapa d'Andorra en relleu

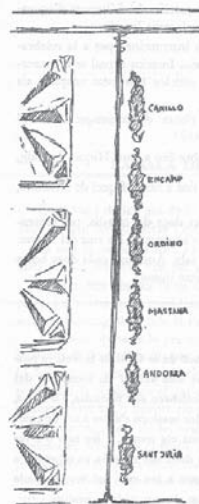

Figura 4. Armari de les 6 claus

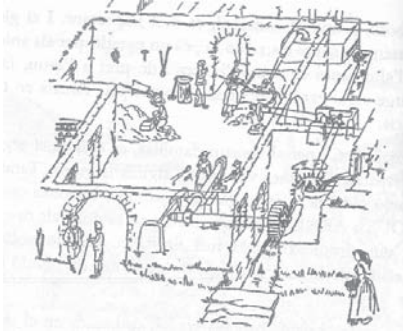

Figura 5. Maqueta de la Farga Rossell

de cervell i de fetge, els bulls de melsa, de llengua, de freixura, de ronyó, les botifarres negres o blanques, les de carnetes, la salsitxa, la longanissa, el cor i el bescorbotits.

Dins aquest apartat es recullen les llegendes andorranes explicades a les llargues vetllades d'hivern vora el foc i que ningú no sap si eren de bromes o de veres o eren part de la història del país.

El text d'*Andorra, el meu país* va ser revisat pel frare de Montserrat Dom Justí M. Bruguera, llavors relacionat amb la impremta Casal i Vall, que n'assegurà la impressió.

Anys més tard, quan la impremta va tancar, el Sr.

Narcís Casal, amb qui tenia una bona amistat, em féu entrega de les planxes que havien servit per reproduir els meus dibuixos. Les he guardat, però ara les donaré a la Societat Andorrana de Ciències perquè els doni el millor destí.

Els campaments duraren deu anys, amb molt èxit i acceptació. Molts nois i noies que ara han complert la cinquantena hi van assistir.

Andorra, el meu país fou el llibre de text de les escoles fins als nous programes que va crear l'Escola Andorrana. També durant anys va servir per preparar els exàmens d'assimilació a molts residents. A poc a poc es va convertir en una preuada obra de bibliòfil. L'any 2003 el Sr. Aristot en féu una nova edició a càrrec seu, possiblement mogut per la nostàlgia d'altres temps.